

השיעור השבועי

גיליון מספר 444

הרב המקדים: הרד"ג ברוך רוזנבלום שליט"א מגיד מישרים

השיעור נמסר בכל מוצאי שבת בבתי הידדים ומשודר דרך הליווי והרדיו ובקוויים רבים. מיסודו של מן רבינו עובדיה יוסף זצ"ל

ר"ת	יציאה	כניסה
21:02	20:07	19:15
20:59	20:05	19:14
21:02	20:08	19:17
20:59	20:05	19:14

פרשת אמור | י' אייר תשפ"ד

כתב ועורך השיעור:

הרב דכיר פריץ שליט"א

הלכות ספירת העומר - ג

להפצת עלונים באזור מגוריך
התקשר: 053-4774733

ספירת העומר בזמן הזה מדרבנן. ספק ספיקא בספירת העומר. דין חינוך במצוות דרבנן. להפריש קטן גם מאיסורי דרבנן. קטן ששכח לספור. קטן שהגדיל בימי הספירה. שומע כעונה בספירת העומר. שומע כעונה תורת שמיעה עליו או תורת דיבור

ישיכיל עבדי

ב. וכן כתב הגאון רבי עובדיה הדאיה² זצ"ל בעל הישיכיל עבדי (בשו"ת ודבר שלום האו"ח סי' ח), שאפשר לומר בדעת מרן שספירת העומר מדאורייתא, ומה שהיקל לספור בבין השמשות, זה על פי ספק ספיקא. וכמו שכתב בחידושי הגהות (סי' תפט). וכמה מחברים חזרו אחריו. סיפר לי מרן זצ"ל, שכשהיה יוצא לאור חלק של "ישיכיל עבדי", היה הולך יחד עם חכם בן ציון לביתו של המחבר רבי עובדיה הדאיה, וקונים ממנו את הספר, ולומדים בו בחברותא, ובמשך כמה ימים עברו על כל הספר³, היתה להם קליטה מהירה מאוד. והנה בספר אור לציון (ח"ג פט"ז אות ב) חזר על דבריו כמעט מילה במילה, וכנראה ראה מה שכתב הישיכיל עבדי. אבל זה איפכא מסתברא ממה שמרן זצ"ל הורה במשך שנים בספרים ובשיעורים שספירת העומר מדרבנן. ומי שלא בעניינים ובסוגיות, חושב שזו טענה נכונה, ועומד ותמה על מרן זצ"ל למה תפס ספירת העומר דרבנן, ולכאורה כשהרא"ש חולק

ספירת העומר מדרבנן

א. בשיעורים הקודמים אמרנו שספירת העומר בזמן הזה מדרבנן, ואמנם הראב"ה (פסחים סימן תקכו), האור זרוע (סי' שטט), הרמב"ם (פ"ז מהלכות תמידין ומוספין הכ"ד, ובסוף ספר המצוות), סוברים שגם בזמן הזה ספירת העומר מדאורייתא, אבל לדעת רוב הראשונים, ומהם התוספות (מנחות סו. ד"ה זכר), הרא"ש (פרק ערבי פסחים ס"ס נו) והר"ן (פסחים כח ע"א), ספירת העומר בזמן הזה מדרבנן, וכך פסק מרן השלחן ערוך (סימן תפט ב, ד-ו). יש כאלה שמחפשים לומר בכל דבר איפכא מסתברא, וחידשו חידושים שלדעת מרן ספירת העומר גם בזמן הזה מדאורייתא, ומה שכתב בשלחן ערוך (סעיף ב): "והמדקדקים" אינם סופרים עד צאת הכוכבים וכן "ראוי" לעשות, ומשמע שמהדין אפשר לספור בבין השמשות, אין זה מדין ספק דרבנן לקולא כמו שהסברנו בשיעור הקודם, אלא בגלל ספק ספיקא, שמא כרבי יהודה (ברכות נו). שכבר מפלג המנחה נקרא ערב, וכל שכן בין השמשות, ושמא בין השמשות לילה, ובאמת לדעת מרן השלחן ערוך ספירת העומר בזמן הזה מדאורייתא.

הנפש והגוף, וגם כל הפצועים, ה' ישלח להם רפואה שלמה, ונשמע בשורות טובות ישועות ונחמות. ברשות הגאון רבי זבדיה כהן שליט"א, חבר בית הדין הגדול, בינתיים הוא זמני ובקרוב יהיה קבוע בע"ה. יש עוד תפקידים חשובים בעולם הרבנות, ועוד נשמע עליו דברים גדולים. הוא נאמן לפסקי מרן זצ"ל, ממש צמוד אליהם, ולא חולק מהר, אבל יש כאלה שחולקים ככה מהר, ובספר החדש שיצא עכשיו על ברכות, עניתי לחולקים, בדרך ארץ, לא תקפתי אותם, למרות שמגיע להם... אבל כתבתי בעניינות, זה אינו וכדומה. הם חולקים על הרב כאילו הוא חברותא שלהם, ואני מוכיח, אל תיבהלו מקושיות, מקושיא לא מתים, יש קושיא ויש תירוץ. ב"ה הוא צמוד לפסקים של הרב, אנחנו יושבים יחד בבית הדין הגדול כבר כמה חדשים, ואני רואה איך מתנהל בכל התיקים שבאים לפנינו, כשעלינו לכאן כמעלית דן איתי על תיק שהיה מחר... והכל לפי הדרך של מרן זצ"ל. יהי רצון שעוד יעלה מעלה מעלה, ויזכה להגדיל תורה ולהאדירה.

1 מדברי הרב ברוך רוזנבלום שליט"א: בכל דור ודור הקב"ה מותיר לנו צדיקים שהם בחינת משכן ומקדש, והקב"ה שוכן בתוכם ומשרה שכניו עליהם, ושכינה מדברת מתוך גרונם. וכשהשכינה מדברת היא לא חוששת מאף אחד, מה יאמרו ומה לא יאמרו, ולכן לא פוחדים לומר את דבר ה' בעוז ובגאון. אנחנו חייבים להחזיק טובה למרן הראשון לציון שליט"א, יאריך ה' ימיו בטוב ושנותיו בניעמים, יאריך ימים על ממלכתו, על שאומר דבר ה' ברמה ללא פחד וללא מורא. כולנו צריכים לדעת שבני התורה הם המחזיקים את כל העולם כולו. היום אמר לי מישהו, הפסיקו את ההתקפה בכ"ח באדר, וחזרו בל' ניסן ונכנסו לרפ"ח, אתה רואה?! כשבחורי הישיבות לא למדו, הצבא פחד לתקוף, הם יודעים מה הכוח של עולם התורה... לא אומרים אבל יודעים... גם מה שהרב אמר בענין כוח לימוד התורה, דבריו אמת, למרות שהם לא אומרים, הם יודעים את האמת. יעזור ה' שבקרוב ממש נשמח כולנו בביאת גואל צדק במהרה בימינו אמן.

2 היה אחד מגדולי הדור שלנו, ה"משיב" של הדור הקודם, ראש המקובלים בירושלים, הוא נפטר בשנת תשכ"ט, וזכינו להכירו. פעם הגיע לבקר בישיבה שלמדתי, וראה אותי לומד עם סטנדר, כמו כל בחור ישיבה, והתחיל לצעוק עלי: מה אתה לומד עם סטנדר, תלמד עם שלחן, איך למדו אבותינו, איך למדו הספרדים?... כולם חשבו שצועק עלי בגלל שמרן זצ"ל חולק עליו בהלכה, ושאלו אותי, למה צעק. אמרתי, רק צעק למה אני לומד עם סטנדר... אם היה בדורנו והיה רואה את המשוכנזים, כמה היה צועק... בכל ספר שמרן זצ"ל היה מוציא לאור, היה שולח אותנו הבנים לחלק לרבנים, הייתי הולך עם אחי רבי יעקב ע"ה מרב לרב, לתת להם את הספרים, יביע אומר חלק ג', חלק ד'. וכך זכינו להכיר את גדולי הדור.

דברי מורי שליט"א: חוק וברוך למזכה הרבים, מגיד מישרים, הגאון רבי ברוך רוזנבלום ה' ישמרהו ויחיהו, שהולך ממקום למקום ומוסר שיעורים ודרשות, ומחזק את הציבור. אשריו ואשרי חלקו. אני מחזק את דבריו, השבוע פגשתי את הרמטכ"ל הלוי, ניגש אלי ולחץ יד, אמרתי לו: תדע לך שכל עולם בני הישיבות, מתפללים וקוראים כל יום תהלים, וכמה פתיחת ההיכל. אני אנחנו תיקנו מיד כשפרצה המלחמה לומר "אבינו מלכנו", וכמה חדשים אמרנו אבינו מלכנו, ומתפללים עליכם שתצליחו, וכל החיילים הקב"ה ישמור אותם. הוא התרגש מאוד, ואמר אני מתרגש, תודה רבה. כשגמר הגיע ראש המוסד דוד ברנע, אמר לי: המכתב שכבודו כתב לי מונח אצלי, ואני משתמש בו הרבה. יש הרבה במוסד שחזרו בתשובה, והיו להם כל מיני בעיות בהלכה, ושלחתי לו מכתב הנהגות, ושכח מאוד. אחר כך הגיע מפכ"ל המשטרה, לחץ יד ואמר לי, כל השוטרים מברכים את כבודו. גם לו שלחתי מכתב הנהגות, מה צריך לעשות. הם מבינים, אולי בתקשורת לא מבינים, אבל הם מבינים את כוח לימוד התורה, על שלשה דברים העולם עומד ובראש ובראשונה על התורה הקדושה. ה' יעזור שכל החיילים יחזרו לביתם לחיים טובים ולשלום, וגם החטופים יחזרו בריאים. רפואת

3 זו עונה, בדורנו מי ילמד בחברותא בספר של מחבר בן זמננו, בפרט הליטאים, אני יזכר לפני יותר מחמישים שנה כשהסטייפלר היה חי, לא כולם למדו קהילות יעקב, ואחר פטירתו למדו יותר.

לתגובות וכן לקבלת הגיליון במייל: d95872@gmail.com

השיעור מוקדש לעילוי נשמת איש הווסד מנחם בן שלום וזוהבה ז"ל ת.ג.ב.ה.

על הרמב"ם והרי"ף לא גילה דעתו, נלך אחר הרמב"ם שספירת העומר דאורייתא.

המקור בבית יוסף

ג. אבל מי שבעניינים יודע שאחר המחילה זה לא נכון, כי מקור הדברים בשלחן ערוך הוא בבית יוסף, ואי אפשר להמציא המצאות על פי כל מיני סברות, והרי בבית יוסף הביא דברי התוספות (מנחות סו. ד"ה זכר) שכתבו שאפשר לספור את העומר בבין השמשות כי ספק דרבנן לקולא. ולמה תמציא טעם חדש. ועוד, שלגבי דין פתח על דעת לומר ארבעה - כשאמר "ברוך אתה ה' אלוהינו מלך העולם" חשב לומר היום ארבעה ימים לעומר - וסיים בחמשה, הגמרא בברכות (ב). הסתפקה בכיצא בזה האם בתר פתיחה או בתר סוף אזלין, וכתבו הרי"ף (הובא בתוס' ד"ה לא לאתויי) הרמב"ם (פ"ה מהלכות ברכות ה"א) והרא"ש (פ"ק דברכות סימן יד) - שלשת עמודי ההוראה - שבכל תיקו בש"ס בדרבנן הולכים להקל ובדאורייתא להחמיר. והטור (ס"ו תפ"ט) הביא בשם ראב"ה (סימן תקנו) - רבינו אבי העזרי' - שפתח בארבעה וסיים בחמשה לא יצא ידי חובה, ובבית יוסף כתב שהראב"ה לטעמיה שספירת העומר דאורייתא, וספק דאורייתא לחומרא. אולם המשיך הבית יוסף: "ולפי מה שכתבתי לעיל בשם הר"ן שרוב המפרשים מסכימים דספירת העומר עכשיו אינה אלא מדרבנן בעלמא, הוא ספיקא במידי דרבנן ולקולא ואינו חוזר ומברך". וכן פסק בשלחן ערוך (סעיף ו). אלו דברים מפורשים בבית יוסף, ואין תוכל לפרש שסובר שספירת העומר דאורייתא.

הברכה נגררת אחר המצוה

ד. חכם בן ציון לא 'קטיל קני באגמא', בזמנו לפני יותר משלשים שנה, נתתי שיעור בכולל, ואחד האברכים הלך וסיפר לחכם בן ציון מה שהערתי עליו, לא בא לקנטר אלא כדרכה של תורה, ובכלל אני תמיד מקפיד שכשחולקים על חכם בן ציון או רבי עובדיה הדא"ה, חולקים בשיא הכבוד, הם גדולי הדור שלנו, ואני מחזק את הקו של מרן זצ"ל ומקיים מצוה חשובה של כיבוד אב... השיב לו חכם בן ציון, גם אם נאמר שספירת העומר דאורייתא, הברכה דרבנן, ולכן פתח בארבעה וסיים בחמשה אינו חוזר לברך. אותו אחד חזר אלי עם תרועת ניצחון, מה אתה מקשה על חכם בן ציון, אתה יודע מי זה?!... אמרתי לו, במחילה זה לא נכון, הבית יוסף (סימן סז) הביא בשם הרשב"א (ברכות כא. ד"ה מא"י), ספק קרא קריאת שמע, חוזר על קריאת שמע, וגם חוזר ומברך ברכות קריאת שמע, יוצר אור, אמת ויציב, כי כל ברכה שנתקנה על דבר דאורייתא דינה כדן דאורייתא. וגם לגבי ספירת העומר, הביא הבית יוסף (ס"ו תפ"ט) סברא זו בשם המרדכי (מגילה ס"ו תתג), שלסוברים שמצות ספירת העומר דאורייתא, פתח בארבעה וסיים בחמשה לא יצא ידי חובה, וחוזר ומברך, כי הברכה נגררת אחר המצוה. ורק אם נאמר שספירת העומר דרבנן, פתח בארבעה וסיים בחמשה יצא. זה מפורש בבית יוסף, לך תראה לחכם בן ציון. והלך ולא חזר.

⁴ פעם בשיעור בנוחותו של מרן זצ"ל, אחרי פסח תשע"ג, הזכרתי את הראב"ה, ומרן הפסיק אותי באמצע ואמר, מה זה, תגיד להם רבינו אבי העזרי'!...

⁵ רבי עובדיה הדא"ה כעס על מרן זצ"ל למה חלק עליו בענין ברכת מעין שבע בליל פסח שחל בשבת, ותקף אותו. בכל שבת בצהרים, אחרי החמין, היו רגילים לעשות ביישיבת פורת יוסף הספד על חכם שנפטר באותו חודש, ופעם עשו על חכם אברהם ענתבי מגדולי רבני חלאב, שהיה גר בשכונת גאולה, ואנחנו הבנים הלכנו עם מרן האבא להספד. כל הרבנים ישבו שם כמין גורן עגולה, והרב הגיע באמצע הדרשה של חכם עובדיה הדא"ה, הוא היה מדבר מהר, היה צריך להתרכז כדי להבין אותו. כשגמר לדבר אמר 'שבת שלום' לכל הרבנים, אבל על הרב לא הסתכל, והלך. בבית אמר לי מרן: שמת לב? כן, למה ככה עשה? הוא כועס עלי, התחלף לו בן אוהב לאויב, אני חלקתי עליו כדרכה של תורה בדין ברכת מעין שבע, והלכו 'שועלים קטנים מחבלים כרמים' וחיממו אותו, אמרו לו: איך הוא חולק עליך, הוא צעיר לימים, יכול להיות נכד שלך... ביום ראשון או שני מרן התקשר אליו: מדבר פלוני, אפשר לבוא לכבודו? הוא נבהל, וכי יגיד לו אל תבוא?! אמר: בסדר, תבוא. הרב לקח אתו יביע אומר ונסע אליו במונית. וביקש ממנו ללמוד יחד את התשובה ביביע אומר (ח"ב תאו"ח סימן כה), והוא כיבד את מרן והסכים. אחר שלמדו מרן שאל אותו: וכי יש כאן פגיעה בכבוד הרש"ש (בנהר שלום ד"ה ע"ב)

ספק ספיקא בספירת העומר

ה. מי שאחרי התפלה כולם באו לומר לו 'שבת שלום', ואחר כך היה עסוק עם אורחים, ועברו לילה ויום ולא זוכר אם ספר, פסק מרן השלחן ערוך (סעיף ח) שבלילה הבאה יספור עם ברכה, כי יש לו ספק ספיקא, שמא כרוב הראשונים שכל יום מצוה בפני עצמה, ודלא כבה"ג, ושמא ספר אתמול. זה ספק בדין וספק במציאות, ומועיל כזה ספק ספיקא. ובא חכם בן ציון וטען, משמע שספירת העומר דאורייתא, כי אילו היתה מדרבנן, לא עבדינן ספק ספיקא בברכות. וכן כתב הישכיל עבדי⁵. אבל במחילה גם זה לא נכון, אחר אלף המחילות, כי התרומת הדשן (ס"ו ל) שכתב דין זה מסביר את הנימוק שלו, וביתר הרחבה ביאר בשו"ת מכתם לדוד פארדו (תאו"ח ס"ג ג) - היה לפני כ-250 שנה - ועוד אחרונים, דמאחר ויש אומרים שספירת העומר דאורייתא, אפילו שלהלכה היא מדרבנן, מהני לצרף ספק ספיקא כדי לברך עליה, שחשיבות המצוה היא כשמקיים אותה עם ברכה. ולמסקנא לדעת מרן השלחן ערוך ספירת העומר בזמן הזה מדרבנן.

מצות חינוך בדרבנן

ו. צריך לחנך את הילדים לספור את העומר, ואף שהסקנו שדעת מרן כרוב הראשונים שספירת העומר בזמן הזה מדרבנן, הרי יש מצות חינוך גם במצוות דרבנן⁶. אמנם זה לא פשוט. בגמרא חגיגה (י), כל היכא דגדול מיחיב מדאורייתא, קטן נמי מחנכין ליה מדרבנן, כל היכא דגדול פטור מדאורייתא, מדרבנן קטן נמי פטור. לכאורה זו גמרא מפורשת שאין חיוב לחנך את הקטן במצוות דרבנן. וכך סבר רבי מנחם עזריה מפאנו (ס"ס קיא) - היה בן דורו של מרן הבית יוסף - שאין מצות חינוך בדרבנן. אבל הראשון לציין רבי יוסף חזן בחקרי לב (תאו"ח ס"ו ע"ב) הביאו ודחהו בשתי ידים, וכתב שיש מצות חינוך גם בדרבנן. החיד"א בברכי יוסף (ס"ו תרנו סק"ג) הסתפק בדין חינוך קטן למצות לולב בחול המועד, שרק ביום הראשון נטילת לולב דאורייתא, אבל בחול המועד דרבנן, והביא דברי הגמרא בחגיגה הנ"ל. אבל הגאון רבי יצחק טייב מגדולי רבני תוניס בספרו ערך השלחן (ס"ו תרנו) כתב שיש מצות חינוך גם במצוות דרבנן.

תרי דרבנן

ז. וכן משמע בראשונים, דהנה בגמרא במגילה (טו). אמרו, חרש שוטה וקטן פטורים ממקרא מגילה, ולא מוציאים את הרבים ידי חובתם. שכל מי שאינו מחויב בדבר אינו מוציא את המחוייב ידי חובתו (ר"ה טט). הקשו התוספות (במגילה שם ד"ה ורבי יהודה), הלא מקרא מגילה דרבנן וחיוב הקטן מדרבנן, יבוא דרבנן ויוציא דרבנן, וכמו שאמרו בברכות (ב) שהקטן מוציא את הגדול שאכל כזית פת בברכת המזון? ותירצו שקטן הוא תרי דרבנן - הוא חייב מדין חינוך דרבנן, ומקרא מגילה דרבנן - וגדול הוא חד דרבנן, ואין תרי דרבנן מוציא חד דרבנן⁷. זאת אומרת שגם במצוות דרבנן מחנכים את הקטן.

שאמר לברך מעין שבע בליל פסח שחל בשבת, או בכבוד רבינו האר"י ז"ל? רק הביא הראשונים ורב נסים גאון (הובא בסור"י ס"ו תפ"ו), שכתבו שלא לברך, והכל כדרכה של תורה. אמרו לו: העבירו לי דברים לא נכונים. כמו היום שממהירים לפרסם פלוני תקף את פלוני, אבל זה רק כדרכה של תורה, ומי שלמד פוסקים יודע. וכך הרב הרגיע אותו.

⁶ סיפרתי לכם כמה פעמים שמרן זצ"ל היה מקפיד עלינו בתור ילדים שנבוא אתו לכל התפלות, ולא הלך להתפלל בנץ והשאיר את הילדים, אלא למרות שהיה קם מוקדם, היה הולך עם הילדים יד ביד לכל התפלות, שחרית מנחה וערבית, ולפעמים היה חוזר משיעורים בשעה עשר בלילה, ואנחנו כבר היינו במטה, נים ולא נים, והיה שואל: התפלל ערבית: לא. קום תתפלל. אבל אני עם פיגמאה? אין דבר, קום תתפלל! היה מחנך אותנו גם על דברים דרבנן, ואפילו על ערבית שהיא רשות וקיבלנוה כחובה.

⁷ הרשב"א (שם) תירץ, שמצות חינוך קילא טפי, ואיננה ככל החיובים דרבנן כמו בדיקת חמץ ונר חנוכה ומקרא מגילה, אלא היא מצוה שכל מטרותה להרגיל את הקטן במצוות, וכמו שכתב רש"י (סוכה ב ע"ב, חגיגה נ. ד"ה קטן), כדי שכאשר יגדל לא יפתע ממצוה כזו ומצוה כזו ויתבלבל, ולכן מחנכים אותו לאט לאט מגיל קטן, שידע להתפלל ולברך.

דעת מרן השלחן ערוך

ח. וכן משמע מדברי מרן השלחן ערוך, דהנה במשנה בברכות (פ): מבואר שקטנים חייבים בתפלה, לדעת הרמב"ם (פ"א מהלכות תפלה ה"א) תפלה אחת ביום היא מדאורייתא וכל השאר מדרבנן, ולדעת התוספות (שם ד"ה בתפלה) כל התפלות מדרבנן, ורק תפלה בעת צרה - כגון חיילים בעת יציאתם לקרב⁸ - מדאורייתא. מרן בשלחן ערוך (סימן קו סעיף ב) פסק, קטנים שהגיעו לחינוך חייבים לחנכם להתפלל. ובפשטות משמע שמחנכים אותם לכל התפלות, שחריית מנחה וערבית, אף על פי שהן לא מדאורייתא. וכן משמע בשלחן ערוך (סימן תרעה סעיף ג) שכתב לגבי נר חנוכה: אבל אם הדליקה חרש שוטה וקטן, לא עשה כלום, ואף על פי שהניחה גדול, ויש מי שאומר בקטן שהגיע לחינוך, מותר. ע"כ. ופירשו האחרונים, מהם האליה רבה (סימן תרעה סק"ז), הפרי חדש (שם), החכם צבי (הוספות ס"י ג), הזבחי צדק (ח"ג סי' מא), שהסתם הוא דינא דגמרא (שבת כג.) והיש מי שאומר - הוא ספר העיטור (חנוכה קטז.) - לא בא לחלוק, אלא לפרש שהקטן שלא עשה כלום הוא קטן שלא הגיע לחינוך, אבל קטן שהגיע לחינוך מוציא ידי חובה. והלא הדלקת נר חנוכה זו מצוה מדרבנן, ורואים שיש מצוות חינוך גם בדבר דרבנן. זו ראייה חזקה.

להפרישו מאיסור

ט. יש שרוצים לתלות דין זה במחלוקת האם מותר לתת לקטן בידים איסור דרבנן, לדעת הרשב"א (שבת קכא.) והר"ן (ריש יומא) מותר, כי איסורי דאורייתא הם בחפצא ואיסורי דרבנן הם בגברא, ולא אסרו על הגברא של הקטן, אבל הרמב"ם (פ"ז מהל' מאכלות אסורות ה"ז) אוסר להביא לקטן איסורי דרבנן⁹, וכן פסק מרן השלחן ערוך (סימן שמו), ורבנן כעין דאורייתא תקון להחשיב האיסורים מדבריהם כאיסורי חפצא. ולכאורה הנידון האם יש מחנכים את הקטן למצוות דרבנן, הא בהא תליא, ולדעת הרשב"א והר"ן אין מצוות חינוך בדרבנן, אך לדעת הרמב"ם ומרן השלחן ערוך, כמו שמפרישים אותו מאיסור דרבנן, כך צריך לחנכו במצוות דרבנן. אלא אם כן נאמר שגם להרשב"א והר"ן, לגבי איסור לא צריך להפרישו, אבל לגבי חינוך שיתרגל לקיים מצוות, גם בדרבנן צריך לחנכו. בכל אופן למסקנא יש מצוות חינוך גם בדבר דרבנן. לכן מצוה לחנך את הקטן לספור את העומר.

חכם עיניו בראשו

י. מי ששכח לספור את העומר לילה ויום, מרן השלחן ערוך (סעיף ה) פסק לחוש לבה"ג שלא יברך. פעם הייתי בשבת בראשון לציון, בליל שבת בית הכנסת היה מלא מפה לפה. הלכתי לכמה בתי כנסיות והכל היה מלא. ובבוקר היו חצי, לשליש ולרביע לא שמענו... מה קרה? לא יודע... בליל שבת אפילו המסורתיים שהולכים בחוץ בלי כיפה באים לבית הכנסת. ובמשך השבוע הם לא ספרו ספירת העומר. כשמגיע ליל שבת, הרב או השליח ציבור, חכם עיניו בראשו, לפני שסופרים את העומר, ידפוק ויאמר: רבותי, תדעו שמי שנאנס - לא יגיד מי שהיזיד, לא יתקיף אותם, אלא יאמר בעדינות... - ולא ספר לילה ויום, לא יברך על ספירת העומר, אלא יתכוין לצאת בברכת השליח ציבור. וכך יציל אותם מעוון ברכה לבטלה.

⁸ השמיעו לי חיילים, ואפילו לא דתיים, שלפני שנכנסו לרפיח, שמו יד על הראש, ועמדו וצעקו "שמע ישראל", "ה' הוא האלוהים". מרגש מאוד, מי כעמך ישראל! כשביקרתי בבסיסים ראיתי את החיילים שלנו, שלפני שנכנסים למקומות מסוכנים, יודעים שהכל מאתו יתברך, ומתפללים לקב"ה שיצליח את דרכם. ⁹ וזה בדבר שלכל הדעות הוא איסור מדרבנן, כגון בישולי גוים בדבר העולה על שלחן מלכים ואינו נאכל חי, שהגוי הדליק את האש וגם הניח את הקדרה. אבל אם היהודי הדליק את האש, והגוי רק הניח את הקדרה על האש, לדעת מרן (י"ד סימן ק"ג סעיף ז) זה בישולי גוים, ולדעת הרמ"א זה מותר. ודברים אסורים לא יחסוך ויביא אותם לקטן, ולא יחוש לבל תשחית.

¹⁰ יש אחד ששאל אותי היום, מי ששכח לספור את העומר, האם למחרת יוכל לסמוך על פתרון, לומר "ברוך אתה ה', למדיני חוקיך, אלוקינו מלך העולם" וכו'. וממה נפשך, לבה"ג אמר פסוק, ולחולקים כתב החיי אדם (כלל ה סעיף יא) לדון שמא אין הפסק בשתי מילים. והאם בכל הברכות שמוספך בהן יכול לסמוך על פתרון זה? והשבת, שאין לנהוג כך, כי מה עם תיבת "אלוקינו" שאומר לחינם, הרב

קטן ששכח לספור

יא. קטן ששכח לספור את העומר לילה ויום, ואפילו כמה ימים, מצד אחד לדעת בעל הלכות גדולות שכל הימים שכל הימים מצוה אחת ארוכה, אם יברך זו ברכה לבטלה, אבל מצד שני אם לא יברך איך יתרגל במצוות. הדין הוא שקטן יכול לברך ולסמוך על רוב הראשונים שכל יום מצוה בפני עצמה, וכמו שכתבו התוס' על דברי בה"ג: ותימה גדולה הוא ולא יתכן. ובפרט לדברי התוס' בר"ה (ג), שקטן לא מצווה על לא תשא. ואמנם אם קטן יגיד סתם שם ה', תגער בו, לא כך אומרים שם ה'! אבל במקום צורך להרגילו במצוות ספירת העומר, אין לו לחוש לספק ברכה לבטלה, וילך אחר רוב הראשונים שכל יום מצוה בפני עצמה.¹⁰

מעשה רב

יב. סיפרתי באחד השיעורים, כשהיינו קטנים, מרן זצ"ל היה נותן לנו תפוזים, קלמנטיות, וכל אחד היה מקבל פלח. לפעמים כשהתאפשר לקבל עוד פלח¹¹, מרן היה קורא לנו ואומר: היה טוב? כן. רוצה עוד אחד? כן. קח, ותברך "בורא פרי העץ". כי לעיל הבאנו דברי התוס' שקטן לא מצווה על לא תשא, ועוד שהיה זה לפני שהגענו לגיל חינוך. עוד סיפרתי בעבר, שכשהיינו ילדים קטנים, התפללנו בסוכות בבית הכנסת בורוכוב, ומרן זצ"ל היה נותן לנו לימון במקום אתרוג, כי היתה עניות ולא היו ארבעת המינים בזול, והגבאים בבורוכוב היו צוחקים על הבנים של מרן: מה זה, לימון או אתרוג?... ולא הבנו למה צוחקים, זה אתרוג, מה אתה רוצה?... ומברכים עליו. אבל זה היה לפני גיל חינוך¹². כך סיפרנו בעבר ביזדים (ראה בספר השיעור השבועי תשע"ח פר' שמיני אות י, תשע"ט פר' אמור או יז, תש"פ שמות הע' 4, בהר בחקותי הע' 9), והיה מישהו שהתפלל על הסיפורים הללו בספרו, ולא שם לב שאמרתי שהיה זה לפני גיל חינוך, אבל לא לאחר מכן. ואדרבה, בגיל גדול יותר לא ירבה בברכות, שלא יתרגל גם לאחר גיל שלש עשרה לברך על כל פלח...

קטן שהגדיל

יג. קטן שהגדיל בימי העומר, למשל ביום ה' באייר נעשה בר מצוה, עד עכשיו ספר את העומר בכל הימים כמו ילד טוב... אבל אומרים לו: תפסיק לברך. והוא שואל, למה, והרי בשנים קודמות שהייתי קטן, אפילו ששכחתי יום אחד, אמרו לי להמשיך לברך, ועכשיו לא שכחתי כלל, ולמה לא אמשיך לספור עם ברכה? כי עד עכשיו היית קטן שפטור ממצוות, וכל מטרת החינוך היא להרגילו במצוות. ויש מחלוקת אם מצוות חינוך היא על האבא או על הבן, ולרוב הראשונים האב מצווה לחנך את בנו מדרבנן, אבל הקטן עצמו לא חייב כלל. - את זה אני אומר בשעה כזו שהילדים ישנים ולא שומעים אותנו... - ואם כן, עד עכשיו אביו היה מצווה לחנכו, או שהוא היה מקיים המצוות מדין חינוך, ורק כשנעשה בר מצוה הוא מתחייב בעצמו בכל המצוות, ולכן לא יכול להמשיך לספור עם ברכה.

להקת אחרונים

יד. כך כתבו כמה אחרונים, ומהם הגאון רבי ישראל מזרחי בשו"ת פרי הארץ (ח"ג סי' א) - היה לפני כ-280 שנה חבר בית הדין בירושלים, אחיו של הראשון לציון הרב אדמת קודש - מרן החיד"א בברכי יוסף (סי' תפט ס"ק כ),

פעלים ח"ב (חאו"ח סימן לו) כתב שיש לבטל מנהג העונים בשבע ברכות של חתנים "אלוקינו מלך העולם", שמזכירים השם לבטלה, שזה בכלל איסור לא תשא. לכן לא צריך להתחכם, ובמקום ספק אומרים ספק דרבנן לקולא.

¹¹ היום ב"ה יש שפע בעולם, אבל אז מה היה, כשהיינו קטנים היה בקבוק בירה שחורה אחד על השלחן, לכל המשפחה, וכל אחד מקבל רבע כוס, והבן הגדול שלישי כוס. היתה עניות, ומי אכל תפוז שלם או קלמנטין שלמה, חבל, זה בל תשחית...

¹² בדרך כלל בגיל חמש או שש מתחילים לזכור. אני זוכר שחכם אפרים הכהן ע"ה הגיע לבית של מרן בפתח תקוה, הייתי אז בגיל חמש ומשהו, כל האחים היו בתלמוד תורה, ואני הייתי עדיין בבית, וזכיתי שיברך אותי. סיפרתי את זה לחכם שלום ע"ה, ואמרתי לו, למר אביכם חכם אפרים היה בד אדום בתוך שרוול הגלימה, והיתה נראית ישנה, כי לא היתה עשירות להחליף גלימה. והתפעל שאני זוכר.

מהר"י אלגאזי בשלמי צבור (דף רחצ ע"ג), הגאון רבי אברהם ענתבי בספר חכמה ומוסר (פסח אות קמט), הגאון רבי חיים פלאג'י בספר מועד לכל חי (סי"ה אות ח), שו"ת מהר"ש ענגיל (ח"ו סי' קיב) בשם בעל חידושי הר"ם, אבני נזר (א"ח ח"ב סי' תקלט). וכן שו"ת שערי דעה (ח"א סי' כד), הגאון רבי עקיבא איגר (בחדושי לאורח סי' קפ), אמרי בינה (חא"ח סי' טו), חזון איש (ברכות סי' כח אות ה), שו"ת דברי שלום (ח"ה הערות והנהגות סי' ס"א), ועוד. ובפרט לשיטת רש"י (ברכות מ"ח. הגיגה ד.) שמצות חינוך על האב ולא על הבן, וכן דעת להקת ראשונים, הרמב"ן (במלחמות ברכות כ"ב, ובחי לקידושין לא.), הרמב"ם - כמו שכתב הכסף משנה (פ"ו מהל' חמץ ומצה ה"י), הר"ן (קידושין לא.), הריטב"א והמאירי (מגילה י"ט), הרא"ש בתשובה (סוף כלל ד.) ודלא כתוס' (מגילה י"ט). שהקטן בעצמו חייב במצות מדרבנן. ולפי זה כל שכן שלא ימשיך לספור עם ברכה.

חינוך אחר בר מצוה

טו. הרב צבי פסח - אחיין הגרצ"פ פראנק רבה של ירושלים - בן הרב זאב פראנק בעל ספר תולדות זאב, כתב חידוש במאמר בירחון מוריה¹³ (תמוז תשל"ב עמ' לב), לגבי קטן שהגדיל בספירת העומר, שממשיך את מצות החינוך גם לאחר גיל בר מצוה, כי אם לא כן, איך מתחיל באותה שנה לברך ולספור ומחנכים אותו בברכות לבטלה. ולכן ימשיך לספור בברכה. הפלא שלי שהאור לציון¹⁴ (ח"א סי' לו וח"ג עמ' קעט) גם כן כתב סברא זו, כנראה ראה אותה בירחון מוריה שהיה מגיע לכל הרבנים, ומכוח חלק על כל גדולי האחרונים הנ"ל. אולם זהו חידוש גדול לומר שממשיכים את דין החינוך גם אחר שהגדיל, ומי שיעיין בדברי התוס' בפסחים (פ"ח ד"ה שה) 'ראה שאין מושג של חינוך באדם גדול. וכן כתב הגאון רבי עקיבא איגר (בתשובה סי' ז). [א.ה. ראה באורך בילקוט יוסף (ס"ה עמ' שכו), וע"ע חזו"ע ארבע תעניות (עמ' סט) ויו"ט (עמ' רכג)].

מחי תשובה ביביע אומר

טז. יש כמה חכמים בפרט משוכנעים שחוזרים על הטענה הזו וחולקים על יביע אומר (ח"ג חא"ח סי' כו-כח), מרן זצ"ל כתב את אחת התשובות הארוכות בנושא הזה, כל אחד יקבע חברותא ללמוד אותה בסדר רביעי, ואם יבוא המשגיח שהוא משוכנע וישאל, מה לומדים? יאמרו: יביע אומר. ואם יאמר להם: תלמדו ר' שמעון. יאמרו: אנחנו לומדים גם את זה וגם את זה! לפני שנים כשלמדתי אותה הוצאתי ממנה שמונה עשר סעיפים, בדין קידוש למי שנעשה בר מצוה בשבת וקידוש קודם צאת הכוכבים, ובדין הבדלה, ועוד, תחפשו... זו תשובה יפה מאוד, "ומתוקים מדבש ונופת צופים", מרגישים בה את מתיקות התורה. לכן קטן שהגדיל ילך לשליח ציבור ויבקש ממנו שיוציא אותו ידי חובת הברכה, ולא יברך בעצמו ויכנס לחשש ברכה לבטלה, אבל לספור יכול בעצמו.

שומע כעונה בספירת העומר

יז. אמנם זה לא מוסכם שאפשר לצאת ידי חובת ספירת העומר מדין שומע כעונה, שהרי בגמרא במנחות (ס"ה:) דרשו על הפסוק (ויקרא כג, טו) "וספרתם לכם" ממחרת השבת, שתהיה ספירה לכל אחד ואחד. והבינו

כמה פוסקים שזהו על דרך מה שדרשה הגמרא (פסחים ה. סוכה כו: כ"ט): על הפסוק (ויקרא כג, טו) "ולקחתם לכם" ביום הראשון פרי עץ הדר וכו', לכם - משלכם יהא, וכן בגמרא סוכה (מג): שתהא לקיחה ביד כל אחד ואחד. או במתנה על מנת להחזיר. וכך כתבו רבינו יהונתן מלוניל והנימוקי יוסף (סוף פסחים), ובספר הפרדס (שער ט עמ' קנה) בשם רבינו אשר בר חיים. גם בספר האגודה (מנחות פ"ו סי' לב) כתב, שתהא ספירה לכל אחד ואחד, ולא ש"ץ בשביל כולם, וגבי יובל כתיב "וספרת לך", דמייירי בבית דין. הביאו החק יעקב (סק"ד), וכן הסכימו חלק מהאחרונים, מהם המהרש"ם (חא"ח סי' א) - היה לפני כ-450 שנה - שכתב, שבספירת העומר צריך שכל אחד יספור בעצמו, ולכל הפחות לכתחילה לא יצא ידי חובה מדין שומע כעונה. וכן כתב הלבוש (ס' תפ"ט ס"א), ובמגן אברהם (ס' תפ"ט סק"ב) הסתפק בדברי הרשב"א (בתשו' ח"א סי' קכו, תנח) שכתב שמועיל לצאת ידי חובה מהשליח ציבור¹⁵ מדין שומע כעונה, שמא כוונתו על הברכה ולא על הספירה.

לאפוקי מספירת שמיטין ויובלות

יח. אולם יש מפרשים את דברי הגמרא "שתהא ספירה לכל אחד ואחד", שאין זה כספירת שמיטין ויובלות המוטלת רק על בית הדין - אבל היום התבלבל החשבון ולא יודעים מתי היובל - אלא כל אחד ואחד צריך לספור את העומר. ולעולם יכול לצאת ידי חובתו מדין שומע כעונה, וכמו בשאר המצוות שהם חובת יחיד ורגילים לצאת בהם ידי חובה מאחר. וכן דעת הראשונים, רבי יצחק בן גיאת (ספ"ה עמ' שמב) והארחות חיים (הל' ספ"ה ע"א ד) בשם רב האי גאון, וספר האשכול (אלבק, ח"ב עמ' צד) לרבינו אברהם חמיו של הראב"ד. וכן פסק הפרי חדש (ה"ס תפ"ט), ושכן כתב הגאון רבי חיים אבולעפיא בספרו מקראי קודש (דף ק"ע"ב). ומה שכתב האגודה שלא יצאו מדין שומע כעונה ועוד זה לכתחילה ולא לעיכובא.

תורת דיבור או תורת שמיעה

יט. יתכן לומר שזה תלוי בחקירה האם שומע כעונה תורת דיבור עליו או תורת שמיעה עליו. זאת אומרת שיש צד שהתורה חידשה שני אפשרויות לצאת ידי חובת המצוה, אפשרות אחת לקיים בעצמי, ואפשרות שניה לשמוע מחברי, ולצאת מדין שמיעה. וזהו תורת שמיעה עליו. או שנאמר ששומע כעונה נחשב כאילו השומע דיבר בעצמו. וזהו תורת דיבור עליו. וכן משמע מדברי הגמרא (סוכה לח:), אמר רבי שמעון בן פי אמר רבי יהושע בן לוי משום בר קפרא מניין לשומע כעונה, דכתיב (מלכים ב' כב, טז) "את כל דברי הספר אשר קרא מלך יהודה", וכי יאשיהו קרא? והלא שפן הסופר קרא, דכתיב (ש"ס, י) "ויקראהו שפן לפני המלך"? אלא מכאן לשומע כעונה. ע"כ. ומשמע שנחשב למלך שקרא בעצמו, אף על פי שרק שמע, ותורת דיבור עליו. ולצד זה, גם אם נאמר שכל אחד צריך לספור בעצמו את העומר, גם שומע כעונה נחשב כמי שאמר את הספירה בפיו, אבל אם נאמר תורת שמיעה עליו, צריך שתהיה ספירה לכל אחד ואחד, והוא לא ספר בעצמו. וכיון שהגיע הזמן נאמר בקיצור שלמסקנא שומע כעונה תורת דיבור עליו¹⁶, וגם בספירת העומר יש דין שומע כעונה, ולכן קטן שהגדיל יצא ידי חובת הברכה מהשליח ציבור.

מקום לכולם להתאסף ליד הספר תורה ולקרוא יחד... וכולם שומעים מהשליח ציבור ויוצאים ידי חובה, ואף שאמרו בגמרא (שם) "זכור", יכול בלב? כשהוא אומר "לא תשכח" הרי שכחת הלב אמור, הא מה אני מקיים זכור? בפה. אך כיון ששמעו מהש"ץ נחשב להם שאמרו בפה. וכמו בקידוש של שבת, שאמרו בתורת כהנים (ריש פרשת בראשית): "זכור את יום השבת", זכור בפה, או אינו אלא בלב? כשהוא אומר "שמור את יום השבת לקדשו", הרי שמירת הלב אמור, כמו "ואבי שמר את הדבר", הא מה אני מקיים זכור? בפה. ומעשה בכל יום שבעל הבית מקדש, וכל בני הבית יוצאים ידי חובתם בשמיעה בלבד, מדין שומע כעונה. גם לגבי אמירת עשרת בני המן במגילה, בגמרא (מגילה טז:) מבואר שצריך לקרוא את עשרת בני המן בנשימה אחת, להראות שכולם יצאה נשמתם כאחד, ולדעת הרוג'צ'ובי בספרו צפנת פענח ח"ג (בהשקפות להל' גירושין פ"ב ה"טז:) גם הציבור צריכים לקרוא בפיהם את עשרת בני המן בנשימה אחת, והביאו הרב ז"ל בספרו מועדים בהלכה (עמ' דא). אבל להלכה רק השליח ציבור קורא בנשימה אחת, וכולם יוצאים ידי חובה, כי שומע כעונה תורת דיבור עליו, וכל מעשי המשמיע מתייחסים לשומע.

¹³ ירחון שהיה יוצא פעם בחודש, ובו מאמרים מגדולי הרבנים, ספרדים ואשכנזים, ועכשיו החוברת יוצאת פעם או פעמיים בשנה. ויש לי את כולם, גם את הישנים.

¹⁴ צריך להזכיר את דעתו. היה אחד שתמה עלי, למה אני מזכיר את חכם בן ציון, שאחלוק בלי לומר את שמו. אבל אנשים פותחים את הספרים שלו, וחושבים שאם מרן זצ"ל לא ענה אין לו מה לענות. ואני משיב על הטענות.

¹⁵ המנהג שהש"ץ סופר ראשון וכולם סופרים אחריו, ואפילו למאן דאמר מצוות אין צריכות כוונה, אין לחוש שיוצאים ממנו ידי חובה, כי עצם זה שבכוונתם לספור אחריו, זה כמו כוונה נגדית שלא רוצים לצאת ממנו ידי חובה. וכמו שהביאו תלמידי רבינו יונה (ברכות יב.) בשם רבינו שמואל, שכולם מודים שכוונה נגדית מעכבת. וכן בברכות השחר הביא הבית יוסף (סי' ו, מו) שיש נהגים מבני אשכנז, שאחד עומד ומברך ברכות השחר, וכולם עונים אחריו אמן, וחוזרים ומברכים הברכות לעצמם, כי זה כמו כוונה נגדית, שכל אחד יודע שעתיד לברך בעצמו.

¹⁶ גם לגבי קריאת פרשת זכור, בגמרא (מגילה יח.) למדו מהפסוק "כתוב זאת זכרון בספר", שחובת הקריאה היא מתוך ספר תורה כשר שכתב בקלף ובדיו, אבל אין